

LIETUVOS RESPUBLIKOS TARPTAUTINIŲ SUTARČIŲ, SUDARYTŲ 1918–1940 M., SKELBIMO PROBLEMA

Doktorantė Aušra Raišytė–Daukantienė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 39
Elektroninis paštas tistk@ltu.lt

Pateikta 2003 m. birželio 6 d.

Parengta spausdinti 2003 m. spalio 27 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedros vedėjas profesorius habil. dr. Mindaugas Maksimaitis ir Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedros profesorius habil. dr. Vilenas Vadapalas

S a n t r a u k a

Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, sudarytų 1918–1940 m., skelbimo problema iki šiol nebuvo plačiai nagrinėta. Duomenų apie nagrinėjamo laikotarpio tarptautines sutartis galima rasti tiek oficialiuose Lietuvos („Vyriausybės žiniuose“, Užsienio reikalų ministerijos žinyuose) bei užsienio (Tautų Sąjungos „Sutarčių rinkiniuose“) teisės šaltiniuose, tiek neoficialiuose pavienių autorių sudarytuose darbuose (Pr. Dailidės sutarčių rinkiniuose „Sutartys su svetimomis valstybėmis“, kt.).

Atlikus nuodugnesnę šių šaltinių analizę paaiškėjo, kad duomenys apie tarptautinių sutarčių skaičių netikslūs ir neišsamūs. Oficialiuose šaltiniuose nebuvo nei nurodyta, nei skelbta nemaža dalis sutarčių. Kai kurios faktus pavyko išsiaiškinti atlikus išsamų šių šaltinių teikiamos informacijos tyrimą bei paiešką Lietuvos centriniame valstybės archyve.

Darbe siekiama plačiau panagrinėti tarptautinių sutarčių skelbimo procesą veikusias subjektyvias ir objektyvias priežastis. Atliekant tyrimą paaiškėjo, kad dėl objektyvių priežasčių (t. y. dėl sovietų okupacijos liko nebaigti sutarčių kodifikavimo darbai, kai kurios sutartys buvo slaptos) visos iki 1940 m. birželio 15 d. sudarytos tarptautinės sutartys ir negalėjo būti paskelbtos. Kad kai kurios sutartys liko nepaskelbtos, lėmė taip pat subjektyvios priežastys (t. y. žemas tarptautinės teisės lygis, kai kuriais atvejais – URM darbuotojų aplaidumas, kt.).

I ž a n g a

Tarpukario laikotarpiu Lietuvos Respublika, aktyviai dalyvaudama tarptautinėje politikoje, sudarė daugiau kaip 340 tarptautinių dvišalių ir daugiašalių sutarčių (dvišalių – daugiau kaip 275, daugiašalių per 65). Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje vyravo dualistinės valstybės modelis (numatantis tarptautinės teisės egzistavimą šalia vidaus teisės), tarptautinės sutartys nebuvo laikomos pagrindiniu teisės šaltiniu. Apie sutarčių, kaip ne apie pirminės svarbos teisės akto, pobūdį byloja tai, kad nebuvo reglamentuota jų skelbimo tvarka. Be to, akivaizdu, kad pasitaikę tam tikri trūkumai skelbiant sutartis iš dalies paaiškinami žemu tarptautinių sutarčių teisės išsivystymo lygiu.

Svarbios informacijos apie minėto laikotarpio tarptautines sutartis galima rasti oficialiuose teisės šaltiniuose: Lietuvoje leistame valstybės oficioze „Vyriausybės žinios“, Užsienio reikalų ministerijos leistuose žinyuose ir Tautų Sąjungos oficialiame žurnale „Sutarčių rinkiniai“. Daug papildomos medžiagos radau privačių asmenų iniciatyva sudarytuose šaltiniuose, ypač teisininko Pr. Dailidės sudarytame sutarčių rinkinio dvitomyje „Sutartys su svetimomis valstybėmis“; taip pat pavienių teisininkų (J. Robinzono, A. Merkio, kt.) darbuose bei Teisininkų draugijos leistame „Teisininkų kalendoriuje“.

Šio darbo tikslas yra dvilypis. Pirmiausia, atsižvelgdama į tuo metu vyravusias tarptautinės teisės raidos tendencijas, straipsnyje sieksiu atskleisti sutarčių skelbimo Lietuvos oficialiuose šaltiniuose aspektus.

Nė vienas tiek oficialus, tiek neoficialus teisės šaltinis nesusistemino visų tarpukario metu sudarytų Lietuvos tarptautinių sutarčių, todėl, tik sugretinus skirtingų teisės šaltinių teikiama informaciją bei atlikus išsamų tyrimą, pavyksta susidaryti apibendrintą vaizdą apie tarptautinių sutarčių skaičių, jų sudarymo ypatumus. Tuo pat metu išryškėjo nagrinėjamų teisės šaltinių trūkumai bei juos lėmusios priežastys – šių aspektų analizė pateikiama straipsnyje.

Nors tarptautinė sutarčių teisė dar nebuvo pakankamai susiformavusi, o tarptautinių sutarčių skelbimas nebuvo įsakmiai reglamentuojamas Lietuvos teisės aktuose, ši funkcija, kaip ir sutarčių sudarymas, priklausė oficialių valstybės institucijų, pirmiausiai Užsienio reikalų ministerijos, kompetencijai. Todėl ypač daug dėmesio straipsnyje skiriama oficialiuose Lietuvos teisės šaltiniuose nepaskelbtų sutarčių atskleidimui (nustatymui) bei priežastims, kodėl šios sutartys nebuvo paskelbtos. Tai suponuoja antrąjį šio straipsnio tikslą. Straipsnyje vartojamą sąvoką „nepaskelbtos sutartys“ reikėtų suprasti plačiąja prasme, t. y. sutartys, kurios dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių nebuvo paskelbtos, publikuotos Lietuvos oficialiuose teisės šaltiniuose – „Vyriausybės žiniuose“ bei URM leistuose žinyuose. Sąvoka „nepaskelbtų sutarčių atskleidimas“ – tai pirmiausiai oficialiuose teisės šaltiniuose neskeltų tarptautinių sutarčių identifikavimas ar atradimas, gretinant bei išsamiai analizuojant kitų teisės šaltinių informaciją apie sutartis.

I. Tarptautinių sutarčių skelbimas oficialiuose teisės šaltiniuose

Nagrinėdami oficialius Lietuvos teisės šaltinius, kuriuose buvo skelbiamos tarpukario Lietuvos sudarytos tarptautinės sutartys arba (ir) jų tekstai, pirmiausiai kalbame apie valstybės oficiozą. 1918–1940 m. Lietuvoje leistame valstybės oficioze – „**Laikinosiose Vyriausybės žiniuose**“ (leistos nuo 1918 m. gruodžio 29 d.) ir jų priedėliuose, o nuo 1920 m. birželio 22 d. (Nr. 38) – „Vyriausybės žiniuose“ [1] šalia kitų teisės aktų buvo skelbiami ir Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių tekstai.

Pirmą kartą tarptautinė sutartis („1920 m. birželio 30 d. Lietuvos ir Rusijos sutartis dėl tremtinių grąžinimo“) „Laikinosiose Vyriausybės žiniuose“ buvo paskelbta tik 1920 m. rugpjūčio 3 d. (Nr. 42). Iki to laiko Lietuva jau buvo sudariusi iki 15 tarptautinių sutarčių, kurios taip ir nebuvo paskelbtos. Didelė dalis pačių pirmųjų nepaskelbtų sutarčių iš viso yra mažai žinoma. Paskutinioji „Vyriausybės žiniuose“ 1940 m. balandžio 6 d. (Nr. 698) publikuota sutartis – 1940 m. sausio 10 d. sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Reicho apie teisinę pagalbą muitų srityje. Po to buvo sudarytos dar kelios sutartys, kurių dauguma buvo su žyma „neskelbtinos“ (apie jas plačiau II skyriuje).

Sutarčių paiešką palengvina „Laikinių Vyriausybės žinių“ (o vėliau – „Vyriausybės žinių“) rinkinio pradžioje spausdinta rodyklė. Apie galutinai nenusistovėjusią tarptautinių sutarčių sąvoką byloja skirtingai rodyklėse vartojami sutartį žymintys terminai; daugumoje jų sutartys įvardijamos prie termino „sutartys“, tačiau pasitaikė atvejų, kai rodyklėje, pavyzdžiui, 1931 m., buvo vartojamas „konvencijos“¹ pavadinimas.

Skelbiant tarptautinių sutarčių tekstus „Vyriausybės žiniuose“, pasitaikė ir kurioziškų atvejų. Pavyzdžiui, 1930 m. lapkričio 24 d. Lietuvos ir Latvijos taikinamosios ir arbitražo sutarties tekstas buvo paskelbtas net du kartus – „Vyriausybės žinių“ 346 ir 364 numeriuose; tos pačios 1923 m. balandžio 27 d. Lietuvos Respublikos ir Čekoslovakijos Respublikos prekybos sutarties tekstai lietuvių ir prancūzų kalba buvo skelbiami atskiruose „Vyriausybės žinių“ numeriuose, suteikiant tekstui prancūzų kalba atskirą teisės akto eilės numerį (tekstas lietuvių kalba spausdintas V. Ž. 144/1030; tekstas prancūzų kalba – V. Ž. 145/1040).

Skelbiant pasitaikė ir techninio pobūdžio klaidų, kai dviem tą pačią 1930 m. lapkričio 24 d. su Latvija sudarytoms sutartims – Protokolui dėl 1924 m. spalio 18 dieną pasirašyto

¹ Remiantis dabartine tarptautinių sutarčių samprata, pagrįsta 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, konvencija tėra viena iš tarptautinių sutarčių rūšių.

Lietuvos ir Latvijos susitarimo dėl tvarkos, kurios turi laikytis gyveną pasienio zonoje abiejų valstybių piliečiai, pereidami šių valstybių sienas, 2 ir 15 str. papildymo ir Susitarimui dėl atleidimo automobilių ir motociklų nuo mokesčių už naudojimąsi sauskeliais – buvo suteiktas to paties vieno teisės akto eilės numeris (V. Ž. Nr. 374, Nr. 2561).

Gana paradoksaliai „Vyriausybės žiniuose“ buvo traktuojamas tarptautinių susitarimų, išplečiančių anksčiau sudarytų sutarčių galiojimo erdvę, skelbimas. Šiuo klausimu reikėtų plačiau panagrinėti Lietuvos ir Jungtinės Karalystės prekybos sutartį (1922 m. gegužės 6 d.), Nusikaltėlių išdavimo (1926 m. gegužės 18 d.) bei Civilinio proceso konvenciją (1934 m. balandžio 24 d.) bei jų galiojimo erdvę Jungtinės Karalystės kolonijoms ir dominijoms išplečiančius susitarimus, sudarytus vėliau.

Remiantis Tautų Sąjungos sutarčių registravimo praktika, sudarius atskirus susitarimus, išplečiančius anksčiau sudarytųjų galiojimo erdvę, jiems buvo suteikiamas tas pats registro numeris (nepaisant to, kad jos buvo sudarytos vėliau). Pavyzdžiui, 1924 m. Tautų Sąjungoje įregistruotai sutarčiai dėl prekybos sutarties išplėtimo kai kurioms Britų Imperijos kolonijoms bei protektoratams, pažymėtiems pridėtame sąraše, Palestinei, Britų sferos Kamerūnui bei Togolandui ir 1932 m. įregistruotai sutarčiai dėl prekybos sutarties išplėtimo Tanganikos kraštui buvo suteiktas tas pats numeris (Nr. 343). Suteiktas vienodas registracijos numeris reiškė, kad susitarimas, išplečiantis tarptautinės sutarties erdvę, nebuvo laikomas atskira tarptautine sutartimi.

Tokie atvejai, kai erdvę išplečiantys papildomi susitarimai buvo laikomi integralia anksčiau sudarytos sutarties dalimi, buvo grindžiami nusistovėjusia praktika. Paprastai praktikoje sutarties taikymas buvo automatiškai išplečiamas įgytos teritorijos atžvilgiu; šis principas vėliau buvo įtvirtintas 1969 m. Vienos konvencijos 29 straipsnyje: „Jei kitokia šalių valia nėra numanoma iš sutarties ir nėra kitaip išreikšta, sutartis kiekvienai tos sutarties šaliai yra privaloma visoje jos teritorijoje“ [2]. Tačiau išimtis buvo taikoma tik sutarčių, „išplečiančių galiojimo erdvę priklausomų teritorijų, tokių kaip *kolonijų, protektoratų ir kt.* atžvilgiu“ [3, p. 942]. Tokių susitarimų sudarymas buvo laikomas netiesiogiai valstybių išreikšta pozicija dėl tam tikros kolonijos, protektorato ar kitos teritorijos pripažinimo valstybei imperijai.

Tačiau šių sutarčių skelbimas „Vyriausybės žiniuose“ ne visuomet buvo nuoseklus. Sutartims su Jungtine Karalyste buvo suteiktas skirtingas numeris (ankstesniame pavyzdyje minėtoms sutartims suteikti atitinkamai 1497 ir 1932 numeriai). Skirtingi numeriai buvo suteikti ir daugumai kitų sutarčių su Jungtine Karalyste bei kitomis valstybėmis, pavyzdžiui, 1928 m. rugpjūčio 16 d. Provizorine Lietuvos ir Belgijos–Liuksemburgo ekonominės sąjungos sutartimi (V. Ž. 289/1837) ir 1936 m. vasario 10 d. Provizorinės Lietuvos ir Belgijos–Liuksemburgo ekonominės sąjungos laikinosios prekybos sutarties praplėtimu (V. Ž. 524/3637).

Tokių sutarčių kaip atskirų tarptautinių sutarčių traktavimas atsispindėjo ir URM praktikoje (tai nagrinėjama toliau). Klaidinga ir nenuosekli sutarčių numeracija „Vyriausybės žiniuose“ iš dalies lėmė iškreiptą sudarytų tarptautinių sutarčių vaizdą.

Atsižvelgus į minėtus sutarčių skelbimo netikslumus, buvo nustatyta, kad 1918–1940 m. oficialiame valstybės leidinyje „Vyriausybės žinios“ paskelbta per 215 tarptautinių sutarčių tekstų. Iš viso šiuo laikotarpiu buvo sudaryta daugiau kaip 340 tarptautinių dvišalių ir daugiašalių sutarčių, tuo tarpu „Vyriausybės žiniuose“ buvo paskelbta tik apie 65 proc. visų sutarčių tekstų. Kriterijai, kuriais remiantis tarptautinė sutartis buvo skelbiama, nebuvo įtvirtinti nė viename teisės akte. Atkreiptinas dėmesys, kad slaptosios tarpvalstybinės sutartys, kurios negalėjo būti viešinos, irgi patenka į šį skaičių, tačiau jos sudaro tik nedidelę visų sutarčių dalį.

Vis dėlto nemažą dalį nepaskelbtų sutarčių sudaro viešosios sutartys. Tarp pagrindinių priežasčių, dėl kurių jos nebuvo paskelbtos, reiktų paminėti tarptautinės teisės žemą lygį bei atsakingųjų pareigūnų aplaidų darbą. Šie faktai leidžia manyti, kad tarptautinės sutartys nebuvo laikomos pirmosios svarbos teisės šaltiniu.

Užsienio reikalų ministerijos žinynai (toliau – URM žinynai) [4] tarpukario laikotarpiu buvo išleisti du kartus: 1929 ir 1939 metais. Žinynuose buvo skelbiami Lietuvos dvišalių ir daugiašalių sutarčių sąrašai, kuriuose, be sutarties pavadinimo, pateikiama detali informacija apie sutartį: pasirašymo (ratifikavimo) data, įsigaliojimo data, „Vyriausybės žinių“ numeris,

įregistravimo Tautų Sąjungos sekretoriato data, sutarčiai suteiktas numeris ir Tautų Sąjungos leidžiamo oficialaus leidinio „Sutarčių rinkinio“ (*Treaty Series*) tomas bei puslapis. Skirtingai nei 1929 m., 1939 m. URM žinyne sutarčių ratifikavimo data nebeskelbiama.

Informacija apie sutartis žinyne pateikiama abėcėlės tvarka pagal valstybių, su kuriomis buvo sudarytos sutartys, pavadinimus. Sutartys išdėstytos chronologine tvarka pagal pasirašymo datą. Iš viso URM žinyne nurodytos 247 dvišalės ir 60 daugiašalių sutarčių (iš viso 307 sutartys). Ši informacija yra be galo vertinga, tačiau, atlikus išsamią sutarčių sąrašo analizę, paaiškėjo nemažai jame pasitaikiusių trūkumų ir klaidų.

Pirma, žinyno rengėjai dėl neaiškių motyvų į valstybių sąrašą žinyne įtraukė neturinčias suverenumo valstybes (pvz., Pietų Rodeziją, New–Foundlandą, Azerbaidžano Socialistinę Tarybų Respubliką, kt.). Tai lėmė tų pačių sutarčių skelbimą žinyne po du ar net daugiau kartų, pavyzdžiui, Azerbaidžano Socialistinės Tarybų Respublikos ir Lietuvos Demokratinės Respublikos vyriausybės sutartis dėl teisių garantijų tų respublikų piliečiams, gyvenantiems kitos Respublikos teritorijoje (1920 m. rugsėjo 25 d.) skelbiama grafoje prie „Azerbaidžano“ ir „SSRS“ valstybių pavadinimo. Tokių klaidų net keletas. Lietuvos ir Didžiosios Britanijos civilinio proceso konvencijos praplėtimo Kanadai sutartis (1938 m. liepos 1 ir 31 d.) žinyne nurodyta net tris kartus (pažymėta eilės Nr. 61, 62 ir 95). Sutarčių su Didžiąja Britanija ir jas praplėtusių susitarimų Didžiąjai Britanijai priklausiusioms teritorijoms chaotiškas pateikimas žinyne lėmė neegzistavusios bendros sutarties – „Civilinio proceso konvencijos praplėtimas Kanadai, Škotijai, Pietų Rodezijai, Naujajai Zelandijai ir Newfoundlandui“ (1936 m. liepos 1 d.) – įtraukimą į minėtą sąrašą, kai tuo tarpu susitarimai dėl civilinio proceso sutarties praplėtimo kiekvienai aukščiau paminėtai teritorijai buvo sudaromi atskirai kiekvienai teritorijai notų apsikeitimo būdu. Be to, žinyne kartojama „Vyriausybės žiniose“ pasitaikiusi klaida – sutartys, praplėtusios veikimo erdvę, laikomos atskirais dokumentais ir joms suteikiamas atskiras numeris.

Antrasis trūkumas tas, kad žinyne dėl neaiškių priežasčių neminima daugiau kaip 15 viešojo pobūdžio tarptautinių sutarčių. Apmaudu, kad į jį neįtrauktos ir sutartys, įregistruotos Tautų Sąjungoje, pavyzdžiui, Lietuvos ir Lenkijos vyriausybės paliaubų protokolai, sudarytas Tautų Sąjungos Karinės kontrolės komisijai prižiūrint (1920 m. lapkričio 29 d.), Lietuvos ir Estijos vyriausybės susitarimas dėl pasų ir vizų formalumų suprastinimo tarpusaviam gyventojų susisiekimui palengvinti (apsikeitimas notomis) (1924 m. gegužės 21 d.), Lietuvos ir Švedijos vyriausybės papildomas susitarimas prie 1924 m. vasario 17 d. Lietuvos ir Švedijos prekybos sutarties (apsikeitimas notomis) (1931 m. balandžio 8 ir 13 d.). Beje, Lietuvos ir Lenkijos paliaubų protokolą savo veikale mini ir prof. A. Jaščenka [5, p. 564]. Tai rodo URM darbuotojų aplaidumą.

Trečiasis netikslumas, matyt, atsirado dėl žemo tarptautinės sutarčių teisės lygio nagrinėjamoju laikotarpiu. Į tarptautinių sutarčių sąrašą buvo įtrauktos dvi tarptautinės privatinės teisės pobūdžio sutartys: 1930 m. balandžio 12 d. sutartis tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Švedų degtukų akcinės bendrovės (V. Ž. 325/2226) ir 1936 m. balandžio 30 d. Valstybinio degtukų monopolio ir paskolos susitarimas tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Svenska Tandsticks Aktiebolaget (V. Ž. 532/3691, 1936); kaip, beje, ir tarptautinės sutarties statuso neturinti sutartis su Evangelikų Bažnyčios Taryba Berlyne Evangelikų Bažnyčios Klaipėdos krašte sutvarkymo reikalais (1925 m. liepos 31 d.). Ši sutartis žinyne įrašyta prie sutarčių, sudarytų su Vokietija [4]. Evangelikų Bažnyčios Taryba turbūt dėl to, kad minėta Taryba buvo įsteigta Berlyne, jokių būdu negali būti tapatinama su jos buvimo valstybe. Žinyne pasitaiko ir daugiau tokio pobūdžio klaidų: pavyzdžiui, prie sutarčių su Vokietija taip pat priskirtas 1930 m. vasario 15 d. sudarytas Klaipėdos krašto okupacijos ir administracijos atlyginti protokolai, įgyvendinantis Klaipėdos krašto konvenciją [4]. Ši sutartis buvo sudaryta tarp Lietuvos bei Didžiosios Britanijos, Italijos ir Prancūzijos. Šis netikslumas turėtų būti vertinamas kaip nepakankama rengėjų kompetencija.

Ketvirta, nors URM žinyne sutartys atsižvelgiant į jų pobūdį skirstomos į dvišales ir daugiašales, į pirmąjį sąrašą įtraukta keletas daugiašalių sutarčių, pavyzdžiui, Susitarimas dėl telefoninio susisiekimą tarp Lietuvos ir Suomijos per Latvijos ir Estijos teritorijas (1930 m. sausio 14 d.), Susitarimas dėl telefoninio susisiekimą tarp Latvijos ir Olandijos per Lietuvą ir

Vokietiją (1930 m. birželio 3–26 d.), Santarvės ir bendradarbiavimo sutartis, sudaryta tarp trijų Baltijos valstybių (1934 m. rugsėjo 12 d.) ir kt. Tuo tarpu į „Daugiašalių sutarčių“ lentelę įtrauktas vienašalis sandoris – Lietuvos deklaracija tautinių mažumų Lietuvoje teisių klausimu (1922 m. gegužės 12 d., TS skelbtas 1924 02 06, Nr. 569, t. XXII, p. 394).

Penkta, žinyne pasitaiko klaidinančių nuorodų į neva „Vyriausybės žiniose“ skelbtą tarptautinės sutarties tekstą, pavyzdžiui, prie 1935 m. kovo 29 d. Susitarimo su Latvija panaikinti mokesčių už leidimą gyventi vienos šalies piliečiams kitos šalies teritorijoje ir analogiško 1935 m. gegužės 8 d. Susitarimo su Estija daroma nuoroda į „Vyriausybės žinių“ Nr. 482, teisės akto Nr. 3375. Deja, nurodytas „Vyriausybės žiniose“ skelbtas teisės aktas yra ne minėtos tarptautinės sutarties tekstas, o vidaus teisės aktas (įgyvendinantis tarptautinę sutartį), t. y. Svetimšalių mokesčių už leidimus gyventi ir dirbti pakeitimas, kuriuo Estijos ir Latvijos piliečiai atleidžiami nuo mokesčių už leidimus gyventi ir dirbti Lietuvoje. Tokio pobūdžio nuorodų URM žinyne pasitaiko ir daugiau, pavyzdžiui, Lietuvos ir Latvijos susitarimas savitarpiai pripažinti abiejų šalių įstaigų išduodamus (prekių) kilmės liudijimus (V. Ž. 380/2621), Susitarimas dėl vizų mokesčių sumažinimo su Vokietija (V. Ž. 185/1256), analogiški susitarimai su Norvegija, Prancūzija, Suomija (V. Ž. 271/1747, 1928) ir t. t. Paanalizavus minėtas sutartis matyti, kad visos jos buvo sudarytos apsieičiant notomis. Be to, visoms joms būdingas techninio pobūdžio procedūrų (atleidimas nuo mokesčių už vizų, pasų, leidimų gyventi bei dirbti išdavimą ir pan.) reglamentavimas. Dažniausiai tokio pobūdžio sutartys „Vyriausybės žiniose“ nebuvo publikuojamos, išskyrus keletą atvejų – Lietuvos ir Čekoslovakijos susitarimą dėl pasų ir vizų panaikinimo (V. Ž. 354/2416), Lietuvos ir Šveicarijos susitarimą vizų panaikinimo reikalu (V. Ž. 312/2104), Lietuvos ir Italijos susitarimą vizų panaikinimo reikalu (V. Ž. 314/2119), Lietuvos ir Japonijos susitarimą vizoms panaikinti (V. Ž. 296/1953). Matyt, taip URM žinyne rengėjai siekė palengvinti tarptautines sutartis įgyvendinančių vidaus teisės aktų paiešką.

Žinyne gausu ir techninio pobūdžio klaidų, susijusių su sutarčių sudarymo, paskelbimo, įregistravimo data ir pan. Nenuosekliai sutartyse buvo vartojami valstybių pavadinimai, pavyzdžiui, sutartyse su Jungtine Karalyste vartoti skirtingi pavadinimai – ir Didžioji Britanija, ir Britų Imperija.

Atsižvelgus į tai, kad žinyne nemažai atvejų, kai sutartys į sąrašą įrašytos po kelis kartus, sutartys, išplečiančios anksčiau sudarytų sutarčių galiojimo erdvę, laikomos atskiromis sutartimis, 247 dvišalių sutarčių sąrašas faktiškai yra gerokai trumpesnis. Be to, nemaža dalis sutarčių dėl neaiškių motyvų iš viso nebuvo įtrauktos į lentelę. Dėl šių priežasčių URM sudarytas tarptautinių sutarčių sąrašas bei jame numatytas sutarčių skaičius turėtų būti vertinamas atsargiai.

II. Nepaskelbtų Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, sudarytų 1918–1940 m., atskleidimo problema

Oficialiuose Lietuvos teisės šaltiniuose neskelbtas sutartis pirmiausiai padėjo atskleisti Tautų Sąjungos (toliau – TS) gyvavimo laikotarpiu (nuo 1919 iki 1945 m.) leisto oficialaus leidinio *Journal Officiel* priedas „Sutarčių rinkiniai“ (*League of Nations – Treaty Series*) [6]. Leidinys buvo publikuojamas dviem– prancūzų ir anglų kalbomis. Šiame leidinyje, kurį sudaro 205 tomai, buvo spausdinamos tarptautinės sutartys, valstybių iniciatyva registruotos TS, kaip tą numatė TS pakto 18 straipsnis. Sutarčių paiešką gausybėje tomų palengvina prie rinkinių kasmet leisti indeksai [7]. Jie susistemina atitinkamais metais TS įregistruotas sutartis chronologine ir abėcėlės (pagal valstybių pavadinimus) tvarka. Iš viso buvo išleisti 9 indeksai. TS buvo registruota tik dalis Lietuvos tarptautinių sutarčių – iš daugiau nei 340 Lietuvos sudarytų sutarčių buvo įregistruota tik apie 120.

Pagrindinius tarptautinių sutarčių registracijos kriterijus, įtvirtintus TS pakto 18 straipsnyje, išplėtė TS Sekretoriato memorandumas, patvirtintas Tarybos 1920 m. gegužės 19 d. ir išspausdintas TS Sutarčių rinkinio I tomo pradžioje [8]. Jame buvo išdėstyti tokie pagrindiniai dalykai:

1. Buvo numatyta, kad susitarimai, kuriais keičiamas sutarties tekstas (t. y. papildymai bei pakeitimai) arba kuriais pratęsiamas sutarčių galiojimas, turi būti registruojami.
2. Registruojamos tik raštu sudarytos tarptautinės sutartys.
3. Tarp susitarimų, kurių nebūtina registruoti, minimi tokio pobūdžio dokumentai: susitarimai, sudaryti tarp sąjungininkių, dėl ginčų, kilusių dėl teikiamų prekių arba paslaugų Pirmojo pasaulinio karo metais sprendimo; tarpvyriausybinių susitarimų dėl paskolų ir kitų finansinių prekybinių sandorių; susitarimai, kurių objektas yra grynai komercinio pobūdžio [9, p. 155]. Nepaisant to, TS 1937 rugpjūčio 1 d. buvo įregistruota 1930 m. balandžio 12 d. Sutartis tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Švedų degtukų akcinės bendrovės, turinti tarptautinio privataus pobūdžio sutarties statusą.
4. Netarptautinio pobūdžio susitarimai, pavyzdžiui, sudaryti tarp skirtingų imperijos savivaldos narių, neregistruojami.
5. Registruotos turi būti ne tik sutartys, sudarytos tarp TS narių, bet ir sutartys bei susitarimai, sudaryti tarp TS nario ir valstybės, dar nesančios jos nare. Įdomu pažymėti, kad šioje organizacijoje buvo įregistruotos dvi Lietuvos tarptautinės dvišalės sutartys, jai dar nesant TS nare: 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos taikos sutartis su Rusija (įregistruota 1921 m. kovo 8 d.) ir 1920 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos ir Latvijos vyriausybių sutartis dėl sienų nustatymo (įregistruota 1920 m. gruodžio 16 d.). Beje, Rusija ir Latvija tuo metu taip pat dar nebuvo priimtos į TS.

Paskutinė Tautų Sąjungoje įregistruota sutartis, kurios šalis buvo Lietuva, – sutartis su JAV dėl siuntinių pašto (*Parcel Post Agreement*), sudaryta 1939 m. gruodžio 4 ir 28 d., įregistruota 1940 m. rugpjūčio 21 d. Sutarčių registracija TS buvo atlikta praėjus dviem mėnesiams po to, kai faktiškai Lietuvos narystė šioje organizacijoje jau buvo nutrūkusi dėl sovietinės okupacijos 1940 m. birželio 15 dieną.

Taigi TS pakto 18 straipsnio numatyta pareiga registruoti tarptautines sutartis buvo labai svarbi tarptautinių sutarčių teisės formavimosi procesui. Be to, sutarčių rinkiniuose pavyko atrasti kelias iki šiol Lietuvos oficialiuose šaltiniuose neminėtas sutartis, surasti daugelio sutarčių trūkstamus tekstus bei patikslinti kitus rekvizitus, susijusius su sutarčių sudarymu.

Reikėtų pripažinti, kad Tautų Sąjungos formuojama tarptautinė sutarčių teisė ne visuomet buvo tobula. Kartais buvo registruojamos tarptautinio viešojo pobūdžio neturinčios sutartys, pavyzdžiui, 1930 m. balandžio 12 d. sutartis tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Švedų degtukų akcinės bendrovės (TS įregistruota 1937 m. rugpjūčio 1 d., Nr. 4152).

Nepaisant anksčiau minėtų trūkumų, šis šaltinis padėjo identifikuoti keletą Lietuvos oficialiuose šaltiniuose neskelbtų sutarčių, surasti nemažai trūkstamų sutarčių tekstų. TS registruodama tarptautines sutartis netiesiogiai prisidėjo prie tarptautinių sutarčių teisės kūrimo. Lietuva skyrė nedaug dėmesio tarptautinės teisės proceso formavimui, dažniausiai

perimdama kitų kraštų patirtį. Nors ir būdama TS nare, kaip bebūtų gaila, Lietuva ne visuo-
met rėmėsi organizacijos patirtimi ir atliekamam darbu skelbiant tarptautines sutartis. Tą rodo
Lietuvos pareigūnų aplaidumas neįtraukiant kai kurių TS oficialiuose leidiniuose paskelbtų
sutarčių į Lietuvos oficialius teisės šaltinius.

Be Tautų Sąjungos publikuojamo leidinio, daug papildomos informacijos suteikė ir kitas
neoficialus teisės šaltinis – dviejų tomų rinkinys „**Lietuvos sutartys su svetimomis
valstybėmis**“ [10], kurį sudarė URM sekretorius Pr. Dailidė. Šis leidinys – vienintelis bandy-
mas surinkti svarbiausių tarpukario Lietuvos tarptautinių sutarčių tekstus į vieną vietą. Leidinį
sudaro du tomai: I tome surinktos svarbiausios tarptautinės sutartys nuo 1919 – 1929 m.
(725 p.); II – nuo 1929–1939 m. (711 p.). Jame publikuoti 204 sutarčių tekstai bei pateiktas
neįtrauktų į I tomą sutarčių sąrašas (III priedas) (iš viso 18 sutarčių). Šiame leidinyje pateik-
tos svarbiausios sutartys, sudarytos nuo valstybės susikūrimo ir galiojusios iki 1939 m. ge-
gužės 15 d. bei detali informacija apie konkrečią sutartį: ratifikavimo, įsigaliojimo data, „Vy-
riausybės žinių“, kuriose sutartis buvo paskelbta, numeris, jos eilės numeris, įregistravimo
Tautų Sąjungos sutarčių registre data ir numeris.

Deja, šis rinkinys nelikvidavo visų URM žinyne buvusių trūkumų: į jį nebuvo įtraukti
URM žinyne neskelbtų sutarčių tekstai; susitarimai, išplečiantys anksčiau sudarytas sutartis,
bei sutarčių pakeitimai yra laikomi atskiromis sutartimis; be to, jame palikta nemažai techni-
nio pobūdžio klaidų.

Nepaisant anksčiau išsakytos kritikos, reikia pažymėti, kad tiek URM žinynas, tiek jį
papildantys sutarčių tekstų rinkiniai suteikė nemažai išsamios informacijos apie tarpukario
Lietuvoje sudarytas tarptautines sutartis, jų paskelbimą „Vyriausybės žiniose“ bei įregistra-
vimą Tautų Sąjungoje ir yra unikalūs teisės šaltiniai, papildantys „Vyriausybės žiniose“ skel-
biamus teisės aktus.

Tarp kitų neoficialių teisės šaltinių reikėtų paminėti autorių iniciatyva išleistus leidinius,
sisteminačius tarpukario Lietuvos tarptautines sutartis ar teikiančius kitokios informacijos
apie jų sudarymą. Pirmųjų svarbesniųjų Lietuvos tarptautinių sutarčių, sudarytų iki 1922 m.,
tekstai buvo išspausdinti A. Merkio sudarytame leidinyje „Lietuvos įstatymai. Sistematuotas
įstatymų, instrukcijų ir įsakymų rinkinys“ [11].

Tarptautines sutartis inkorporuoti į nacionalinę teisinę sistemą bandė advokatas J. Ro-
binzonas. 1933 m. jis išleido „Lietuvos įstatymų raidyną“, kuriame pateikė „Vyriausybės žinių“
I dalies 1918–1932 m. rodyklę [12]. Rodyklė padeda geriau susigaudyti teisės aktų, išleistų
per 15 metų, gausoje bei atskleidžia tarptautinės ir vidaus teisės sąsają. Leidinio prakalboje
J. Robinzonas nurodo, kad „<...> ja, kaip pirmasis šios srities bandymas, norima duoti
galimumą kiekvienam surasti atitinkamą Lietuvos įstatymų leidėjo išleistą teisės taisyklę
pagal ieškomąjį objektą, <...> ji domisi ne tiek <...> teisės nuostatų pavadinimų alfabetine
tvarka, kiek jų nuostatų turiniu“ [13, p. 3].

Tarptautinių sutarčių sąrašai (dažniausiai perimti iš Pr. Dailidės rinkinio) buvo išspaus-
dinti Lietuvos teisininkų draugijos 1939 m. „Teisininkų kalendoriuje“ [14] bei 1940 m. J. Ro-
binzono leidinyje „Lietuvos įstatymai: sistemiška visų paskelbtų ir galiojančių įstatymų, įsa-
kymų, taisyklių ir instrukcijų apžvalga“ [15].

Deja, neoficialūs Lietuvos teisės šaltiniai gausa nepasižymėjo, o jų teikiama informacija
buvo skurdi. Reikėtų pripažinti, kad ne visi autoriai įtraukdavo tarptautines sutartis į sudaro-
mas teisės aktų rodykles ar tekstų rinkinius. Pavyzdžiui, K. Šalkauskio leidinyje „Lietuvos
novelos: veikiančiųjų 1935.III.16 d. Lietuvos įstatymų ir įsakymų, paskelbtų „Vyriausybės ži-
niose“ 1-476 nr., rinkinys“ [16], tarptautinės sutartys išvis neminimos. Toks tarpukario Lietu-
vos teisininkų požiūris dar kartą pabrėžia tarptautinių sutarčių, kaip antraeilio teisės šaltinio,
reikšmę.

Tarptautinių sutarčių atskleidimui įtakos turėjo objektyvių priežasčių, lėmusių, kad nag-
rinėjamoju laikotarpiu tarptautinės sutartys nebuvo paskelbtos, įvertinimas. Be anksčiau
analizuotų subjektyvių 1918–1940 m. Lietuvos tarptautinių sutarčių paiešką bei skaičiaus nu-
statymą sunkinančių priežasčių, egzistavo ir dvi objektyvios priežastys.

Pirma, dėl 1940 m. sovietinės okupacijos ir aneksijos daugiau leidinių, kodifikuojančių
tarptautines sutartis, išleisti nebebuvo sąlygų. Paskutiniai tarptautines sutartys sistemintys

darbai buvo išleisti 1939 m., URM žinyne sukodifikavus tarptautines sutartis, sudarytas iki 1939 m., bei Pr. Dailidei parengus sutarčių rinkinio II dalį, apimančią iki 1939 m. gegužės 15 d. sudarytas tarptautines sutartis. Todėl suprantama, kad sutartys, sudarytos po šios datos, nepateko į sudarytus sąrašus.

Atkūrus nepriklausomybę, papildyti Pr. Dailidės sudarytą leidinį vėliau, t. y. po 1939 m. gegužės 15 d., pasirašytomis sutartimis nusprendė autorių grupė (V. Andriulis, R. Mockevičius, V. Valeckaitė). Jų iniciatyva buvo parengta „Tarpvalstybinių sutarčių, nepatekusių į rinkinį „Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis“ (1919–1939) rodyklė“, išspausdinta 1996 m. leidinyje „Lietuvos valstybės teisės aktai (1918 02 16–1940 06 15)“ [17]. Rodyklė duoda vertingų nuorodų į paskutinius Lietuvos valstybingumo gyvavimo metais papildomai sudarytas sutartis (nurodyta 19 sutarčių), paskelbtas „Vyriausybės žiniuose“ ir dėl objektyvių priežasčių nepatekęs į URM leidinius. Reikėtų pasakyti, kad ir jame pasitaikė keletas netikslumų. Į sąrašą buvo įtrauktos „Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Valstybės mažojo pasienio susisiekimo susitarimui vykdyti taisyklės“ (V. Ž. 651/4750, 1939) bei „Sutarčiai tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Reicho dėl klaipėdiškių pilietybės vykdyti taisyklės“ (V. Ž. Nr. 681/5051, 1939) [17, p. 994], kurios yra patvirtintos Lietuvos Vidaus reikalų ministro ir yra Lietuvos vidaus teisės aktas. Be to, Lietuvos ir Graikijos prekybos ir kompensacijos susitarimai jau buvo minimi ir Pr. Dailidės leidinyje. Be to, rodyklė apima tikrai „Vyriausybės žiniuose“ skelbtas sutartis, o 1939–1940 m. buvo sudaryta nemažai sutarčių, kurios niekur nebuvo paskelbtos, nors ir nebuvo slaptos.

Antroji objektyvi priežastis, iškreipusi Lietuvos tarptautinių sutarčių skaičių, – slaptosios sutartys. Slaptąja sutartimi laikomas tarptautinis susitarimas, kuriuo susitariančios šalys sutarė pačioje sutartyje arba atskirame dokumente nuo kitų valstybių ir visuomenės nusišypsoti jos egzistavimą arba bent jau jos esmę [18, p. 985]. Reikėtų skirti slaptąsias sutarčių nuostatas, protokolus ar priedus nuo slaptųjų sutarčių. Paprastai tai yra atskiros sutarčių dalys. Pavyzdžiui, 1920 m. liepos 12 d. sudaryta Lietuvos ir Rusijos taikos sutartis turėjo net tris slaptus priedus prie sutarties II, V ir VI straipsnių. Slaptųjų protokolų sudarymas nesutrukdė sutarties skelbti „Vyriausybės žiniuose“, registruoti ir publikuoti Tautų Sąjungoje.

Klasikinėje tarptautinėje teisėje tarptautinės sutarties viešumas nebuvo laikomas sutarties galiojimo sąlyga. Kadangi slaptųjų sutarčių nereglementavo jokios specialiosios normos, joms buvo taikomos tokios pačios nuostatos kaip ir visoms kitoms sutartims. XIX a. dėl gausiai sudarinėtų slaptųjų sutarčių vadinamas „slaptosios diplomatijos“ amžiumi. Lūžis slaptųjų sutarčių istorijoje įvyko įsteigus pasaulinę organizaciją – Tautų Sąjungą. Šios organizacijos Pakto 18 straipsnis įtvirtino nuostatą, nubrėžusią aiškią ribą tarp viešųjų ir slaptųjų susitarimų. Jis ragino valstybes neatidėliojant registruoti ir kiek galint greičiau skelbti kiekvieną Sąjungos Nario sudaromą sutartį arba tarptautinį susitarimą, tačiau tai nebuvo laikoma pagrindu laikyti sutartį negaliojančia. 18 straipsnis numatė, kad „tik užregistravus, sutartis tampa įpareigojančia: nei viena iš tų sutarčių nebus privaloma, kol nebus įregistruota Sekretariate“ [18, p. 986]. Tačiau slaptosios sutartys nėra uždraustos ir tol, „kol jos yra šalių įgyvendinamos, negali būti taikomos jokios sankcijos dėl to, kad jos nėra registruotos“. Nepaisant to, dauguma tarptautinių teismų ir tribunolų, taip pat ir Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas, nepaisė 18 straipsnio ir sprendė iškilusius tarp jų ginčus rėmėsi neregistruotomis sutartimis [18, p. 986]. Vėliau, įsteigus Jungtinių Tautų Organizaciją, 18 straipsnio nuostatos buvo iš esmės perimtos – sutarties registravimas nebuvo laikomas pagrindu ignoruoti sutarties galiojimą, bet tikrai sąlyga, neleidžianti remtis sutartimi tarptautiniame teisme.

Tarpukario laikotarpiu Lietuva irgi buvo slaptųjų sutarčių šalimi. Nustatyta tokio pobūdžio sutarčių skaičių yra bene problemiškesniausia.

Ryški tendencija sudarinėti tokias sutartis pasireiškė 1939–1940 m., Antrojo pasaulinio karo išvakarėse. Iki tol Lietuva buvo sudariusi keletą slaptųjų sutarčių arba sutarčių, turinčių slaptuosius priedus: anksčiau minėtoji Taikos sutartis su Rusija, kurioje buvo net trys slaptieji priedai [19, p. 149]¹; Lietuvos Demokratinės Respublikos ir Gudų liaudies Respublikos vyriausybės sutartis dėl tarpusavio pagalbos, sudaryta 1920 m. lapkričio mėn. [20]²; Prekybos

¹ Apie juos rašė Č. Laurinavičius leidinyje „Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis“. Vilnius, 1992, p. 149.

² Tikslī data sunkiai įskaitoma – 2 arba 11 diena.

sutartis su Italija (1935 m.) bei Lietuvos ir Belgijos–Liuksemburgo prekybinis susitarimas (1938 m.).

1939–1940 m. pasižymėjo slaptųjų sutarčių gausa. Mano turimomis žiniomis, šiuo laikotarpiu buvo sudaryta per 15 slaptųjų sutarčių ir (arba) sutarčių su slaptaisiais priedais, daugiausiai su SSSR bei Vokietija. Atskirai būtų galima paminėti sutartis dėl bendradarbiavimo ekonominėje srityje – prekybos sutartis su Italija, Danija, TSRS, Belgija–Liuksemburgu, Vokietijos Reichu. Šiose sutartyse paprastai buvo nustatomos tam tikros išskirtinės prekybinių santykių sąlygos tarp susitariančiųjų šalių. Kai kurios žinios apie tokias sutartis buvo skelbiamos URM Ekonominio departamento leidžiamame biuletenyje, pažymėtame slaptumo žyma „konfidencialiai“, pavyzdžiui, 1935 m. liepos 13 d. Lietuvos ir Italijos prekybos sutartis [21]. Šią dieną buvo pasirašytos ir dvi viešojo pobūdžio sutartys su Italija: Konsularinė konvencija bei Nusikaltėlių išdavimo ir teisminės pagalbos baudžiamosiose bylose sutartis.

Atlikti išsamesnę slaptųjų susitarimų analizę sunkina ta aplinkybė, jog nemažai jų buvo sudaromi tik viena užsienio kalba (dažniausiai prancūzų arba vokiečių). Pavyzdžiui, Lietuvos ir Belgijos–Liuksemburgo susitarimas dėl ekonominės sąjungos, Lietuvos–Italijos prekybos sutartis bei kitos.

Įdomu pažymėti, kad po to, kai buvo pasirašyti Ribentropo–Molotovo pakto slaptieji protokolai, kurių pagrindu Lietuva atiteko TSRS, Vokietija su Lietuva (TSRS įtakon atitekusia) sėkmingai sudarinėjo slaptuosius ekonominius susitarimus. Pavyzdžiui, 1940 m. balandžio 17 d. buvo sudarytas Protokolas apie prekių apyvartą ir mokėjimus tarp Lietuvos Respublikos ir Bohemijos ir Moravijos protektorato (toliau – protektoratas) (su žyma „neskelbtinas“). Šis susitarimas nustatė prekybinius santykius tarp Lietuvos Respublikos ir protektorato, įtraukus jį į Vokietijos muitų teritoriją. Sutartis numatė, kad: „Įjungus protektoratą į Vokietijos muitų teritoriją, įsigalioja 1928 m. spalio 30 d. prekybos ir laivininkystės sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Reicho ir Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Reicho 1939 m. gegužės 20 d. sutartis dėl tarpusavio prekių apyvartos su prie jos priklausančiais susitarimais. Nuo šio laiko nebus daugiau taikomi prekybiniai susitarimai tarp buvusios Čekoslovakijos ir Lietuvos Respublikos“ [22]. Analogiškos nuostatos numatytos mokėjimams tarp Lietuvos ir protektorato susitariant dėl 1939 m. gegužės 20 d. Lietuvos–Vokietijos atsiskaitymo sutarties ir 1939 birželio 27 d. susitarimo tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Reicho dėl mokėjimų už tarpusavio patarnavimus¹ taikymo.

Šis faktas byloja, kad slaptųjų susitarimų sudarymas leido Vokietijai pasinaudoti susidariusia padėtimi ir išpešti sau kuo didesnę ekonominę naudą; tuo tarpu Lietuva netiesiogiai pripažino šių teritorijų prijungimo prie Vokietijos.

Daugiausiai minėti susitarimai reglamentavo ekonominius santykius tarp valstybių. Tačiau galima išskirti ir kitą slaptųjų sutarčių grupę – sutartys, reglamentavusios karinius bei saugumo klausimus, dažniausiai buvo sudaromos su SSSR, pavyzdžiui, 1939 m. spalio 28 d. Lietuvos Vyriausybės atstovų ir SSSR darbininkų–valstiečių raudonosios armijos vadovybės sutartis dėl SSSR kariuomenės išdėstymo Lietuvos Respublikos teritorijoje (slaptumo žyma „konfidenciali“) ir 1939 m. lapkričio 11 d. papildomas susitarimas bei SSSR kariuomenės įvedimo į Lietuvos Respublikos teritoriją planas [23]. Šia sutartimi Lietuvos valstybė davė sutikimą SSSR leisti išdėstyti kariuomenę (iki 20 tūkst. karių) tam tikrose Lietuvos dalyse, suteikti SSSR aviacijai nutūpimo aikštes, leisti skraidyti sovietų lėktuvams pridedamame priede pažymėtoje teritorijoje ir kita. Be to, sutartis numatė, kad „pagrindiniai aerodromai rengiami, skirtieji pastatai remontuojami ir nauji trobesiai statomi SSSR Vyriausybės lėšomis. Statybos darbų vykdymą, nuomos sąlygas ir atsilyginimo tvarką nustato atskiras valstybių susitarimas“ (6 str.).

Šios sutartys iki šiol nebuvo plačiai tyrinėtos. Kadangi tokio pobūdžio sutartys nebuvo viešinamos, apie jų egzistavimo faktą galima spręsti tik atlikus nuodugnią analizę Lietuvos valstybės centriniame archyve. Jų paieška ir analizė reikalauja kruopščios studijos, ji bus tęsiama ateityje. Tik atlikus šį tyrimą, pavyks turėti bendrą ir išsamią tarptautinių sutarčių, sudarytų 1918–1940 metais, analizę.

¹ Ši sutartis, beje, irgi nebuvo niekur skelbta.

Išvados

1. Lietuvos tarptautinių sutarčių, sudarytų 1918–1940 m., tikslaus skaičiaus nustatyti neįmanoma dėl įvairių priežasčių. Minėtuose šaltiniuose nėra išsamių žinių apie visas nagrinėjamoju laikotarpiu sudarytas tarptautines sutartis: pirmiausia nemažai sudarytų tarptautinių sutarčių neminimos oficialiuose teisės šaltiniuose, antra, šaltiniuose pateikiama informacija ne visada tiksli, trečia, dėl menko tarptautinės sutarčių teisės lygio kyla sutarčių identifikavimo problema. Tarp objektyvių priežasčių, sunkinusių sutarčių paiešką bei jų skaičiaus nustatymą, svarbiausios yra sovietų okupacija, nutraukusi tarptautinių sutarčių kodifikacijos darbus, ir slaptosios sutartys.

2. Oficialūs teisės šaltiniai, skelbę tarptautines sutartis, turėjo daug trūkumų: skelbiant sutartis ne visuomet buvo vadovaujama tarptautinėje praktikoje nusistovėjusiais skelbimo principais; dėl URM darbuotojų neprofesionalumo liko nepaskelbta dalis sutarčių.

3. Oficialių šaltinių paliktus trūkumus iš dalies padėjo pašalinti Tautų Sąjungos leidinio suteikta informacija: rasti trūkstamų sutarčių tekstai, rastos Lietuvoje neskelbtos sutartys; taip pat pavienių teisininkų atlikti sisteminimo darbai (tarp jų didžiausi – Pr. Dailidės). Remiantis šiais šaltiniais pavyko patikslinti sudarytų sutarčių skaičių.

4. Daugiausiai žinių ir informacijos stokojama apie sutartis, sudarytas Lietuvos valstybingumo pradžioje (1918–1919 m.) bei Antrojo pasaulinio karo išvakarėse (1939–1940 m.). Pastarojo laikotarpio sutartys dėl objektyvios priežasties – sovietų okupacijos – nebuvo iki galo sukodifikuotos. Po 1939 m. sudarytas sutartis surinko jau šių dienų teisininkai (V. Andriulis, R. Mockevičius, V. Valeckaitė). Gaila, kad jie apsiribojo tik „Vyriausybės žiniuose“ skelbtomis sutartimis. Be to, tuo metu buvo paplitusi tendencija sudarinėti slaptašias sutartis. 1918–1940 m. buvo sudaryta per 15 slaptųjų sutarčių ir (arba) sutarčių su slaptaisiais priedais, daugiausiai su SSSR ir Vokietija.

5. Informacija apie tarptautines sutartis, randama oficialiuose bei neoficialiuose teisės šaltiniuose, nėra pakankamai tiksli, kad būtų galima nustatyti bendrą Lietuvos tarptautinių sutarčių skaičių. Mano duomenimis, 1918–1940 m. Lietuva sudarė per 340 tarptautinių dvišalių ir daugiašalių sutarčių: dvišalių – daugiau kaip 275, daugiašalių per – 65.

LITERATŪRA

1. **Vyriausybės žinios**. 1918–1940 m. (1918–1920 – Laikinosios Vyriausybės žinios).
2. **Vienos konvencija** dėl tarptautinių sutarčių teisės (1969 05 23) // Valstybės žinios. 2002. Nr. 13–480.
3. **Treaties**, effect of territorial changes. Encyclopedia of Public International Law. Volume Four // Published under the auspices of the Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law under the direction of R. Bernhardt. – North-Holland, 2000.
4. **Užsienio reikalų ministerijos** žinynai. – Kaunas, 1929, 1939.
5. **Jaščenka A.** Tarptautinės teisės kursas. I tomas. Konstitucinė tarptautinė teisė. – Kaunas, 1931.
6. **Treaty Series**, Journal Officiel // League of Nations, 1919–1945.
7. **Index General** (No. 1–9), Treaty Series, Journal Officiel // League of Nations, 1919–1945.
8. **Tautų Sąjungos** Sekretoriato memorandumas, patvirtintas Tarybos 1920 gegužės 19 d. // Treaty Series. Tomas I. Journal Officiel // League of Nations. 1919–1945.
9. **McNair A. D.** The Law of Treaties // British Practice and Opinions. – Oxford, 1938.
10. **Dailidė Pr.** Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis. Tomas I, 1919–1929, tomas II, 1929–1939. – Kaunas, Užsienio reikalų ministerijos leidinys, 1930 ir 1939.
11. **Lietuvos įstatymai**. Sistematuotas įstatymų, instrukcijų ir įsakymų rinkinys. I leidinys (iki 1922 m. sausio 1 d.) / Sudarė A. Merkys. – Kaunas, 1922.
12. **Robinzonas J.** Lietuvos įstatymų raidynas. „Vyriausybės žinių“ I dalies 1918–1932 m. rodyklė. – Kaunas, 1933.
13. **Teisininkų kalendorius** 1939 metams / Redagavo Z. Toliušis. – Kaunas: Lietuvos teisininkų draugija.

14. **Robinzonas J.** Lietuvos įstatymai: sistemiška visų paskelbtų ir galiojančių įstatymų, įsakymų, taisyklių ir instrukcijų apžvalga. – Kaunas, 1940.
15. **Lietuvos novelos:** veikiančiųjų 1935.III.16 d. Lietuvos įstatymų ir įsakymų, paskelbtų „Vyriausybės žiniuose“ 1–476 nr., rinkinys / Sudarė K. Šalkauskis padedant J. Šerkšniui ir V. Šalkauskienei. – Kaunas, 1935.
16. **Lietuvos valstybės teisės aktai** (1918 02 16–1940 06 15) / Parengė V. Andriulis, R. Mockevičius, V. Valeckaitė. – Vilnius, 1996.
17. **TREATIES, SECRET.** Encyclopedia of Public International Law. Volume Four // Published under the auspices of the Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law under the direction of R. Bernhardt. – North-Holland, 2000.
18. **Laurinavičius Č.** Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis. – Vilnius, 1992.
19. **Lietuvos** Demokratinės Respublikos Vyriausybės ir Gudų Liaudies Respublikos Vyriausybės **sutartis** dėl tarpusavio pagalbos (slapta) // LCVA, f. 383, ap. 3, b. 236.
20. **Užsienio reikalų ministerijos** Ekonominio departamento biuletenis su žyma „konfidencialiai“. 1935 liepos mėn. Nr. 7/35 // LCVA, f. 383, ap. 2, b. 645, p. 2–4.
21. **Protokolas** apie prekių apyvartą ir mokėjimus tarp Lietuvos Respublikos ir Bohemijos ir Moravijos protektorato (su žyma „neskelbtinas“) 1940 m. balandžio 17 d. // LCVA, f. 383, ap. 8, b. 1179.
22. **Lietuvos** Vyriausybės atstovų ir SSSR darbininkų–valstiečių raudonosios armijos vadovybės **sutartis** dėl SSSR kariuomenės išdėstymo LR teritorijoje (slaptumo žyma „konfidencialiai“) 1939 m. spalio 28 d. ir papildomas susitarimas bei SSSR kariuomenės įvedimo į LR teritoriją planas. 1939 lapkričio 11 d. // LCVA, f. 383, ap. 8, b. 1128.

The Problem of the Announcement of the International Treaties of the Republic of Lithuania, concluded in 1918–1940

Doctoral Candidate Aušra Raišytė–Daukantienė

Law University of Lithuania

SUMMARY

The problem of the announcement of the international treaties of the Republic of Lithuania, concluded in 1918–1940, was not widely investigated up to now. The data of the international treaties of the mentioned period can be found in the official Lithuanian („Vyriausybės žinios“, Reference books of the Ministry of Foreign Affairs) and foreign (the Treaty Series issued by the League of Nations) sources of law, as well as in unofficial works issued by the individual authors (the Collections of Treaties „The Treaties with Foreign countries“ by P. Dailidė, etc.)

Carrying out a deeper analysis of these sources, it turned out that the data concerning the number of international treaties was not precise and exhaustive. Numerous part of the treaties have not been named at all in the official sources. Some facts have been clarified, carrying out an exhaustive research of the information provided by these sources, besides performing a search in the Central State Archive of Lithuania.

This work aims to analyse broadly the subjective and objective reasons having influenced the process of the announcement of the international treaties. During the research, it came up that due to the objective reasons (i.e. due to the soviet occupation the codification works of the treaties have not been finalised, also due to the existence of the secret treaties) all the treaties, concluded up to 15th June, 1940 might not be announced. Some treaties have not been announced also due to the existence of the subjective reasons (i.e. a low level of the development of the international law, in some cases – due to omissions of the personnel of MFA).

The following conclusions should be noted. Firstly, it is not possible to determine the exact number of the treaties concluded in 1918–1940 due to some reasons. None of the sources of law has an exhaustive list of the treaties; some of the treaties have not been mentioned in the official sources at all. Besides, not all the data provided in the sources is precise. Furthermore, the low level of the

development of international law raises the problem of identification of the treaty itself. Some imperfections of the official sources have been eliminated with a help of an official publication issued League of Nation, some individual works of private lawyers. Some unknown texts of the treaties have been found, as well as the treaties, which have never been published, in official publications of Lithuania.

The major shortage of the information about the treaties is related to the period of the beginning of the statehood of Lithuania (1918–1919) and the period of the preface of the Second World War. The recent period was famous about conclusion of secret treaties. However, due to the Soviet occupation the codification works of the all treaties have not been finished. Some attempts to prepare the index of the treaties concluded after the year of 1939 and published in „Vyriausybės žinios“ have been realised by the group of authors (V. Andriulis, R. Mockevičius, V. Valeckaitė) already nowadays.

Summarising all the research, it should be noted that the information about international treaties, being provided by official and unofficial sources, is not fairly exhaustive. According to my data, Lithuania has concluded over 340 international treaties (over 275 bilateral and over 65 multilateral treaties) in 1918-1940.

